

ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ανώτατη παιδεία καθώς και οι άλλες βαθμίδες του εκπαιδευτικού μηχανισμού της χώρας είναι τρία:

α) Η ποσοτική ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού δυναμικού σε σχέση με τη ζήτηση του λαού για παιδεία,

β) Τα αναχρονιστικά προγράμματα διδασκαλίας και σπουδών και

γ) Το καθυστερημένο και ανελαστικό πλαίσιο λειτουργίας του εκπαιδευτικού μηχανισμού.

Σ' αυτό εδώ το κείμενο θα ασχοληθώ μόνο με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Πριν μπω στο θέμα θα ήθελα να σημειώσω ότι μετά τη δικτατορία ζήτημα δυσλειτουργικότητας και ανάγκης θεσμικών αλλαγών στην ανώτατη παιδεία τέθηκε αρχικά από την πλευρά του κράτους. Αμέσως μετά τη δικτατορία συστήθηκε, στο υπουργείο Παιδείας, επιτροπή από καθηγητές για να μελετήσει και προτείνει νέο καταστατικό χάρτη της ανώτατης παιδείας. Η επιτροπή αυτή κατέληξε στο γνωστό Νόμο-Πλαίσιο που μοιράστηκε στους φορείς (καθηγητές, φοιτητές, βοηθούς) για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Στις αρχές της ίδιας χρονιάς το υπουργείο Παιδείας σύστησε μια δεύτερη επιτροπή, μυστική αυτή τη φορά, για να διαμορφώσει το τελικό κείμενο του νόμου. Οι προτάσεις που έκανε η επιτροπή αυτή δεν έγιναν γνωστές ούτε και το τελικό κείμενο του Νόμου-Πλαισίου που θα φέρει η κυβέρνηση στη Βουλή. Αυτά από την πλευρά του κράτους. Από την πλευρά του φοιτητικού κινήματος ζήτημα θεσμικών αλλαγών τέθηκε πολύ αργότερα. Θα έλεγα τους

τελευταίους μήνες. Το φοιτητικό κίνημα μπλεγμένο και απορροφημένο με την αποχουντοποίηση στις σχολές παραμέλησε αδικαιολόγητα άλλα εξίσου σοβαρά προβλήματα όπως αυτό της αναδιάρθρωσης της ανώτατης παιδείας.

Εδώ θα προσπαθήσω να κάνω τρία πράγματα: α) Θα παρουσιάσω συνοπτικά τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το θεσμικό πλαίσιο των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, β) Θα πάρω το κράτος που όπως σ' όλους τους κεφαλαιοκρατικούς σχηματισμούς έτσι και εδώ φροντίζει για τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και θα κοιτάξω να δω: Τι θεσμικές αλλαγές θα ήθελε να γίνουν από την πλευρά του που θα εξυπηρετούσαν καλύτερα τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και γ) Θα πάρω το φοιτητικό κίνημα που εκφράζει τις προοδευτικές δυνάμεις στο χώρο του πανεπιστημίου και θα κοιτάξω να ιδώ: Τι διαρθρωτικές αλλαγές θα μπορούσε να θέσει σε στόχους στη σημερινή φάση του αγώνα του που θα βοηθούσαν τη γενικότερη πάλη του εργαζόμενου λαού.

Κι αρχίζω με το πρώτο θέμα: Τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το θεσμικό πλαίσιο των ΑΕΙ είναι τα εξής:

α) Ο θεσμός της έδρας: Στην οργανωτική διάρθρωση που ισχύει στα πανεπιστήμιά μας, η έδρα αναγνωρίζεται σαν βασική, αυτοτελής και αυτόνομη ακαδημαϊκή μονάδα που δένεται με ορισμένο διδακτικό και ερευνητικό περιεχόμενο. Έτσι ο καθηγητής που κατορθώνει να καταλάβει την έδρα μονοπωλεί τη γνώση και την έρευνα για δεκαετίες και μπορεί εύκολα να φανταστεί κανείς τις οδυνηρές συνέπειες ενός τέτοιου ανεξέλεγκτου μονοπωλίου. Η καθυστερημένη διδακτέα ύλη, οι πρωτόγονες μέθοδοι εκπαίδευσης (καθηγητικός μονόλογος), η έλλειψη συλλογικής μελέτης και έρευνας, η αδυναμία διεπιστημονικής εκπαίδευσης είναι μερικές από τις συνέπειες της μονοκρατορίας της έδρας. Δε θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι ο θεσμός της έδρας που στηρίζεται στα πρότυπα του μακρινού γερμανικού παρελθόντος είναι μια από τις βασικές αιτίες της χαμηλής ποιοτικής στάθμης και περιορισμένης απόδοσης της πανεπιστημιακής παιδείας στον τόπο μας.

β) Το δεύτερο στοιχείο που χαρακτηρίζει το θεσμικό πλαίσιο των ΑΕΙ είναι ο συγκεντρωτισμός στη λήψη αποφάσεων που αφορούν το πρόγραμμα σπουδών, τους κύκλους σπουδών, το χρόνο φοίτησης, τις εξετάσεις και άλλα βασικά θέματα λειτουργίας των ΑΕΙ. Για όλα αυτά τα ζητήματα αποφασίζει τελικά η κρατική εξουσία. Μάλιστα για οποιαδήποτε ρύθμιση, όπως η αλλαγή στο πρόγραμμα σπουδών, χρειάζεται νομοθετική πράξη

(νόμος, διάταγμα, υπουργική απόφαση). Ο συγκεντρωτισμός αυτός διασφαλίζει βέβαια τον απόλυτο σχεδόν έλεγχο της εσωτερικής δομής του πανεπιστημίου από το κράτος, έχει όμως και μια σοβαρή συνέπεια: Κάνει ανελαστική τη διάρθρωση των σχολών και εμποδίζει τη συνεχή προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στη δυναμική εξέλιξη της επιστήμης με τελική συνέπεια τη σοβαρή μείωση της αποδοτικότητάς τους.

γ) Τρίτο χαρακτηριστικό στοιχείο του θεσμικού πλαισίου των ΑΕΙ είναι η παντελής σχεδόν έλλειψη οργανωμένου κύκλου μεταπτυχιακών σπουδών και οργανωμένης έρευνας. Τα πανεπιστήμιά μας δεν δίνουν στους φοιτητές την ευκαιρία απόκτησης ειδικών γνώσεων που χρειάζονται, για να καλυφθούν τα κενά της πληθώρας των επαγγελματικών ειδικοτήτων που έχει δημιουργήσει η σύγχρονη τεχνολογική ειδίκευση. Εξάλλου, η έρευνα είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη σ' αυτά τα πανεπιστήμια. Οι πανεπιστημιακές σχολές περιορίζονται στο ρόλο του εισαγωγέα επιστημονικών γνώσεων και μάλιστα με σημαντική καθυστέρηση, και στη συνέχεια μεταβιβάζουν αυτές τις γνώσεις στους φοιτητές με τις αναχρονιστικές μεθόδους που αναφέραμε προηγούμενα.

δ) Τέταρτο, τέλος, χαρακτηριστικό του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των ΑΕΙ είναι η πλήρης σχεδόν οικονομική τους εξάρτηση από την κεντρική διοίκηση. Αυτή η εξάρτηση δεν περιορίζεται μόνο στην κατανομή των χρηματικών πόρων στις διάφορες πανεπιστημιακές σχολές από τους υπουργούς Οικονομικών και Παιδείας. Επεκτείνεται και στον εξαντλητικό προϋπολογιστικό έλεγχο από το Ελεγκτικό Συνέδριο. Η οικονομική αυτή εξάρτηση από τη διοίκηση μεγαλώνει τη δυσλειτουργικότητα των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Αυτά είναι τα βασικά στοιχεία του θεσμικού πλαισίου της ανώτατης παιδείας στη χώρα μας. Έρχομαι τώρα στο δεύτερο ερώτημα που έθεσα στην αρχή: Το θεσμικό πλαίσιο, έτσι όπως το περιγράψαμε προηγούμενα, είναι κατάλληλο για να επιτελεί αποτελεσματικά (ο μηχανισμός της ανώτατης παιδείας) τις λειτουργίες εκείνες που εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης; Και αν όχι, ποιες θεσμικές αλλαγές χρειάζονται από την πλευρά του σημερινού κράτους που φροντίζει για τα συμφέροντα αυτής της τάξης; Πρέπει πρώτα απ' όλα να πούμε ότι σ' όλους τους κεφαλαιοκρατικούς σχηματισμούς ο εκπαιδευτικός μηχανισμός γενικά επιτελεί δυο βασικές λειτουργίες: α) Την ιδεολογική λειτουργία: Η παιδεία σ' αυτούς τους σχηματισμούς αποτελεί το σημαντικότερο μηχανισμό μετάδοσης και εγχάραξης στο λαό της κυρίαρχης ιδεολογίας που μαζί με

άλλους μηχανισμούς συντελεί στη διατήρηση και αναπαραγωγή του συστήματος β) Τη λειτουργία της εκπαιδευτικής κατάρτισης που χρειάζεται κάθε φορά για τις ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του καπιταλιστικού κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας.

Με το θεσμικό πλαίσιο που αναφέραμε, η ανώτατη παιδεία στον τόπο μας καθώς και οι άλλες βαθμίδες του εκπαιδευτικού μηχανισμού επετέλεσαν αποτελεσματικά τις παραπάνω λειτουργίες για έναν ολόκληρο αιώνα που αρχίζει από το 1830 και φτάνει μέχρι τις αρχές του μεσοπολέμου. Αυτή την περίοδο η οικονομία της χώρας αρθρώνεται από δύο τομείς: Ένα στείρο, αντιπαραγωγικό-μεταπρατικό τομέα και έναν υπανάπτυκτο αγροτικό τομέα. Σ' αυτό τον κοινωνικό σχηματισμό κυρίαρχη είναι η μεταπρατική αστική τάξη, που το ένα κομμάτι της βρίσκεται στα αστικά κέντρα της χώρας και το άλλο είναι διασπαρμένο στις ελληνικές παροικίες της μεσημβρινής Ρωσίας, της Ρουμανίας, της Μικράς Ασίας και της Αιγύπτου. Αυτή η τάξη τροφοδοτείται και συνεχώς διογκώνεται με τη ραγδαία έξοδο πλεονασμάτων αγροτικού πληθυσμού που αναζητά να ενσωματωθεί στους κόλπους της¹. Για τη συντήρηση και αναπαραγωγή της μεταπρατικής αυτής κοινωνίας είναι απαραίτητοι, ανάμεσα στ' άλλα, δύο βασικοί όροι: α) Μια ιδεολογία που να διατηρεί τη συνοχή της διάσπαρτης ανά τη Μεσόγειο ελληνικής αστικής τάξης και να διαπλάθει τη μάζα των μετακινούμενων στους κόλπους της αγροτών. Αυτή είναι κατά βάση η αστική ιδεολογία που έχει μια ιδιαιτερότητα: Το κατασκευασμένο στοιχείο της αρχαιολατρείας, του υπερεθνικισμού και της Μεγάλης Ιδέας. 2) Χρειάζεται η τροφοδότηση του γραφειοκρατικού μηχανισμού της με γραφιάδες που να γνωρίζουν «γραφήν και ανάγνωσιν» και η στελέχωσή του με γραμματικούς, νομικούς και λογιστές που να διευκολύνουν τις μεταπρατικές συναλλαγές. Ο σχολικός μηχανισμός της χώρας στη μέση και ανώτατη βαθμίδα του διαρθρώνεται κατά τέτοιο τρόπο που να επιτελεί αποτελεσματικά τις δυο αυτές λειτουργίες. Το Γυμνάσιο με αποκλειστικό σχεδόν προσανατολισμό στην κλασική παιδεία, με τους αυταρχικούς καθηγητές και την απόλυτη εξάρτηση από το κράτος, προετοιμάζει ιδεολογικά και κατάρτιζει στοιχειωδώς τη μάζα των προγραμμάτων σπουδών του, προετοιμάζει

1. Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, ΘΕΜΕΛΙΟ.

φιλόλογους-καθηγητές-φορείς της κυρίαρχης ιδεολογίας και εφοδιάζει τη μεταπρατική οικονομία με νομικούς, λογιστές και γραμματικούς. Οι θετικές επιστήμες και η τεχνική έχουν μικρή σημασία στο εκπαιδευτικό σύστημα γιατί δε χρειάζονται στη μεταπρατική αυτή κοινωνία.

Σήμερα τα οικονομικά και κοινωνιολογικά δεδομένα της χώρας έχουν αλλάξει ριζικά. Η οικονομία έχει μπει σε μια διαδικασία γρήγορης σχετικά ανάπτυξης. Αυτή η ανάπτυξη συντελείται με την εισαγωγή σύγχρονης τεχνολογίας και τη συσσώρευση κεφαλαίου από μεγάλες ντόπιες και ξένες μονοπωλιακές μονάδες στη βιομηχανία και στους άλλους κλάδους παραγωγής. Αυτή η εξέλιξη δημιουργεί ολοένα και μεγαλύτερες ανάγκες για ειδικευμένους εργάτες και για ανώτερα στελέχη. Στο νέο αυτό κοινωνικό σχηματισμό το μεγάλο κεφάλαιο παίρνει ηγεμονική θέση μέσα στην αστική τάξη. Με την επέκταση των μονοπωλίων, αντίθετα, εκτοπίζεται πλήθος μικρών αυταπασχολουμένων και η παλιά μεταπρατική μικροαστική τάξη χάνει κάθε ελπίδα για να συνεχίσει την αναπαραγωγή της. Η μόνη διέξοδος που μένει στους γόνους των μικροαστών είναι η προλεταριοποίηση. Για να συνεχίσει το μεγάλο μονοπωλιακό κεφάλαιο τη διαδικασία της συσσώρευσης και επέκτασής του χρειάζεται ανάμεσα στ' άλλα: α) Τον άνετο και φτηνό εφοδιασμό του με ειδικευμένους εργάτες και ανώτερα τεχνικά στελέχη και β) μια ιδεολογία που να ευνοεί την επέκτασή του. Αυτή η ιδεολογία είναι κατά βάση η αστική, με ιδιαίτερα στοιχεία την ιδεολογία της ανάπτυξης της αφθονίας και την ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης, με όλες τις ιδεολογικές και πολιτικές συνέπειες. Ο εκπαιδευτικός μηχανισμός της χώρας με τον υπερκλασικό προσανατολισμό του και την ανελαστική του διάρθρωση όχι μόνο δεν μπορεί να καλύψει τις δομικές αυτές ανάγκες του νέου συστήματος αλλά δρα αντιλειτουργικά σε σχέση με τα ταξικά συμφέροντα της ηγεμονικής μερίδας του μεγάλου κεφαλαίου. Το εκπαιδευτικό σύστημα σ' όλες τις βαθμίδες του χρειάζεται ριζικές αλλαγές.

Το κράτος, που όπως είπαμε στην αρχή φροντίζει για τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης, έχει ήδη αρχίσει τη διαδικασία τέτοιων αλλαγών. Ο χωρισμός της δεύτερης βαθμίδας εκπαίδευσης σε τριετές γυμνάσιο και λύκειο σε συνδυασμό με τη θεσμοθέτηση και ίδρυση με γοργό ρυθμό τεχνικών σχολών είναι η σημαντικότερη θα έλεγα αλλαγή στην ιστορία του ελληνικού εκπαιδευτικού μηχανισμού. Σκοπός των τεχνικών σχολών είναι να προετοιμάσουν ιδεολογικά και να καταρτίσουν τεχνικά τους προλεταριοποιούμενους γόνους της μικροαστικής τάξης και της αγροτιάς για να

καλύψουν τις ανάγκες σε ειδικευμένους εργάτες και κατώτερα τεχνικά στελέχη των μεγάλων μονοπωλιακών συγκροτημάτων. Αυτό το σκοπό έχει και ο Νόμος-Πλαίσιο για την ανώτατη παιδεία: Να εκσυγχρονίσει τα πανεπιστήμια και να τα κάνει αποτελεσματικές μονάδες παραγωγής καλά καταρτισμένων επιστημόνων που θα καλύπτουν τις ανάγκες σε ανώτερα τεχνικά στελέχη της τεχνοδομής των μονοπωλιακών επιχειρήσεων. Να σταθεροποιήσει τη λειτουργία του εκπαιδευτικού μηχανισμού, προωθώντας και κατοχυρώνοντας τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης.

Αυτός ο εκσυγχρονισμός στις πανεπιστημιακές σχολές προϋποθέτει σοβαρές θεσμικές αλλαγές. Οι βασικότερες θεσμικές αλλαγές που είναι υποχρεωμένη να κάνει η κυβέρνηση για να εκσυγχρονίσει τα πανεπιστήμια είναι οι εξής: α) Η κατάργηση της αναχρονιστικής και αρτηριοσκληρωμένης έδρας. β) Η εισαγωγή του θεσμού του τμήματος ή τομέα, δηλαδή του συλλογικού οργάνου διδασκαλίας και έρευνας. γ) Η αποκέντρωση στη λήψη αποφάσεων κυρίως όσον αφορά το πρόγραμμα σπουδών. Από αυτές, τη μεγαλύτερη σημασία για τον εκσυγχρονισμό έχει η κατάργηση της έδρας και η εισαγωγή του τμήματος με αποκεντρωμένες αρμοδιότητες. Κι αυτό γιατί το τμήμα σε σύγκριση με την έδρα είναι περισσότερο αποτελεσματικό όργανο για την επιστημονική κατάρτιση των φοιτητών. Έχει δοκιμαστεί με επιτυχία στην Αγγλία και την Αμερική και επεκτείνεται ραγδαία και σε άλλες καπιταλιστικές χώρες όπως τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιαπωνία που από παράδοση εφάρμοζαν το θεσμό της έδρας. Ο θεσμός του τμήματος με αποκεντρωμένες αρμοδιότητες επιτρέπει τη συνεχή προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στη δυναμική εξέλιξη της επιστήμης, την εφαρμογή νέων μεθόδων εκπαίδευσης και έρευνας (όπως το σεμινάριο και τη συλλογική έρευνα), τη διεπιστημονική κατάρτιση των φοιτητών κ.ά.

Αλλά η κατάργηση της κυριαρχίας του καθηγητή και η θέσπιση του συλλογικού οργάνου του τομέα με αποκεντρωμένες αρμοδιότητες, που απαιτεί η ανάγκη του εκσυγχρονισμού, εγκλείει κάποιο κίνδυνο για το σύστημα: Δημιουργεί προϋποθέσεις και ενδεχόμενα εκδημοκρατισμού στα πανεπιστήμια, πράγμα που εγκυμονεί για το σύστημα τον κίνδυνο να εξασθενήσει ο ρόλος της ανώτατης παιδείας ως βασικού μηχανισμού εγχάραξης της ιδεολογίας της κυρίαρχης τάξης. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η ανάγκη εκσυγχρονισμού του πανεπιστημίου από το κράτος έρχεται σε αντίφαση με την ανάγκη χρησιμοποίησής του ως μηχανισμού της κυρίαρχης ιδεολογίας. Γι' αυτό το λόγο η κυβέρνηση θα προσπαθήσει να μεθοδέψει με τέτοιο

τρόπο τις θεσμικές αλλαγές στα πανεπιστήμια ώστε από τη μια μεριά να εξυπηρετούν ως ένα βαθμό τις ανάγκες εκσυγχρονισμού αλλά από την άλλη να ελαχιστοποιείται όσο το δυνατό το ενδεχόμενο εξασθένησης του ιδεολογικού ρόλου του πανεπιστημίου. Λόγου χάρη θα προσπαθήσει να περάσει ένα Νόμο-Πλαίσιο που να προβλέπει: α) Τη θέσπιση ενός τομέα που να συνενώνει μικρό αριθμό εδρών έτσι ώστε να μετατρέπει το μονοπώλιο της έδρας σε ολιγοπώλιο. β) Να διασφαλίζει την πλειοψηφία και την αποφασιστική αρμοδιότητα των καθηγητών σ' όλα τα όργανα διοίκησης του πανεπιστημίου. γ) Να προβλέπει τυπική μόνο (περιορισμένη) συμμετοχή ή απλή παρουσία χωρίς ψήφο των φοιτητών στα όργανα διοίκησης. δ) Να προβλέπει ενδεχομένως τη συμμετοχή εκπροσώπων του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων και άλλων οργανώσεων στο συλλογικό όργανο του τμήματος και ε) Να διασφαλίζει ως ένα βαθμό τον έλεγχο από τον υπουργό Παιδείας των προγραμμάτων σπουδών και άλλων θεμάτων λειτουργίας του τμήματος.

Αλλά, ανεξάρτητα από τις προσπάθειες που θα κάνει η κυβέρνηση για να περάσει τις θεσμικές αλλαγές που θέλει, το γεγονός είναι ένα: Ότι υπάρχει μια λίγο πολύ σοβαρή αντίφαση ανάμεσα στον εκσυγχρονισμό της ανώτατης παιδείας που επιβάλλεται από την ανάγκη εφοδιασμού της καπιταλιστικής παραγωγής με ικανά τεχνικά στελέχη και στη λειτουργία της ως μηχανισμού εγχάραξης της ιδεολογίας της κυρίαρχης τάξης. Αυτή ακριβώς την αντίφαση θα πρέπει να εκμεταλλευτεί το φοιτητικό κίνημα. Αν το κράτος αναγκάζεται να κάνει θεσμικές αλλαγές για τον εκσυγχρονισμό της ανώτατης παιδείας, το φοιτητικό κίνημα θα πρέπει να εκμεταλλευτεί αυτές τις θεσμικές αλλαγές για τον εκδημοκρατισμό του πανεπιστημίου. Λόγου χάρη, αν το κράτος θέλει το τμήμα σαν βασικό όργανο εκσυγχρονισμού της ανώτατης παιδείας, το φοιτητικό κίνημα πρέπει να απαιτήσει το τμήμα να γίνει βασικός πυρήνας εκδημοκρατισμού του πανεπιστημίου. Το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να υπηρετεί μόνο την κατεστημένη ιδεολογία. Ο κίνδυνος βέβαια της ενσωμάτωσης του τμήματος και η λειτουργία του κύρια υπέρ των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης υπάρχει.

Οι δυνάμεις που στοχεύουν σ' ένα διαφορετικό πανεπιστήμιο έχουν να αντιμετωπίσουν την πολιτική εκσυγχρονισμού των ΑΕΙ. Η επιβολή αυτής της πολιτικής θα έχει σημαντικές συνέπειες για την παιδεία. Η ανατροπή της και η συγκρότηση ενός μετώπου δημοκρατικών αλλαγών δίνει μια άλλη προοπτική για τα ΑΕΙ.